

Ondrej Štefaňak, *Religiozita mládeže v procese premien*, Wydawca: Univerzita Konštantina Filozofa v Nitre, Nitra 2019, ss. 260.

Autor książki jest znanym słowackim socjologiem religii. Liczne publikacje naukowe Ondreja Štefaňaka są też często przywoływane w polskiej literaturze socjologicznej. Autor, zarówno w swoich koncepcjach teoretycznych, jak i modelach badań empirycznych nawiązuje do założeń lubelsko-warszawskiej szkoły socjologicznych badań postaw i zachowań religijnych. Można dodać, że jest to również konsekwencją studiów doktorskich, jakie ukończył na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II, a także habilitacji z socjologii, jaką przeprowadził na Wydziale Nauk Społecznych tego Uniwersytetu, na podstawie wydanej w języku polskim książki pt. *Wartości moralne maturzystów słowackich na przykładzie diecezji spiskiej* (Norbertinum, Lublin 2013).

Omawiana książka „Religiozita mládeže v procese premien” jest nawiązaniem i swego rodzaju podsumowaniem wyników autorskich badań terenowych prowadzonych w środowisku słowackiej młodzieży w latach 2006 i 2016. Badania empiryczne zrealizowane zostały w słowackiej części Spisza, Orawy oraz na Liptowie. Ondrej Štefaňak charakteryzuje swój teoretyczny model empirycznych badań postaw i zachowań religijnych nawiązaniem do sformułowanej przez Władysława Piwowarskiego tezy: „sociológia naboženstva nie je vedou, ktorá by samočinne’ mohla vplyvať na zmenu smerov a metód pastoračného pôsobenia. Jednak umožňuje porozumieť’ aktuálnej situácii, ukazujúc, čo, ako a prečo sa deje” (*Sociológia religii nie jest nauką, która może samodzielnie wpływać na zmiany kierunków i metod duszpasterstwa. Umożliwia jednak zrozumienia rzeczywistości społecznej ukazując, co, w jaki sposób i dlaczego się w niej dokonuje*). Model socjologii religii praktykowany w badaniach Ondreja Štefaňaka jest skoncentrowany na diagnozie kondycji religijnej badanych środowisk, ukazaniu jej społeczno-kulturowych uwarunkowań oraz konsekwencji przemian tradycyjnych wzorów religijności dla charakterystyki kulturowej społeczeństwa. W tym sensie nie jest to socjologia pastoralna i wyraźnie wyodrębnia się od nauk teologicznych.

Religia i religijność są przedmiotem badań socjologicznych jako kategorie społecznego świata i istotne elementy kultury. Religia, zarówno w treściach wiary, we właściwych sobie aspektach instytucjonalizacji, jak i w płaszczyznach praktyk religijnych uczestniczy kreatywnie w procesach stawania się świata społecznego, nadawania sensu życia losom jednostek i zbiorowości. Jej rola i znaczenie w procesach legitymizacji społecznego świata przybierają rozmaite kulturowo i historycznie zróżnicowane formy: między modelem społeczeństwa religijnego, które we właściwym mu systemie kultury nie znajduje rozróżnienia na sfery *sacrum* i *profanum*, po społeczeństwa w dominującym stopniu zsekularyzowane i zlaicyzowane. Chrześcijaństwo akcentując i akceptując w warstwie doktrynalnej autonomię świata, „rzeczywistości ziemskich”, wpisuje religię we wszystkich jej aspektach w procesy jego legitymizacji rozpięte między historycznie kształtującymi się wymiarami sekularyzacji i deprywatywacji. Religia modeluje światopogląd człowieka i formuje świadomość zbiorową społeczeństwa. Ondrej Štefaňak przywołuje ciekawą anegdotę estońską z czasów Związku Radzieckiego: państwa komuni-

stycznego „wolnego od religii”: „Všetci sme ateisti, ale ja som luteránsky ateista a oni su ateisti pravoslávni” (*Wszyscy jesteśmy ateistami, ale ja jestem luterkański ateista, a oni są prawosławnymi ateistami*).

Kultura słowacka, zdaniem Štefaňaka jest przeniknięta chrześcijańskimi wartościami, chociaż także i w społeczeństwie słowackim wyraźnie zaznaczają się nurty sekularyzacji życia społecznego i laicyzacji mentalności. Autor w swojej książce ujmuje i analizuje te zagadnienia w kontekście procesów globalizacyjnych, jednocześnie podkreślając, że religia nie jest „przejściowym etapem w rozwoju ludzkości”, ale uniwersalną charakterystyką ludzkiej egzystencji i pełni istotną rolę w kształtowaniu światowego etosu „globalnej dediny” (globalnej wioski).

Książka ma strukturę pracy teoretyczno-empirycznej i składa się z dziewięciu rozdziałów. Dwa pierwsze z nich są kompetentną dyskusją głównych teorii socjologicznych odnoszących się do roli i funkcji religii i religijności we współczesnych społeczeństwach oraz przedstawieniem oryginalnych metodologicznych założeń własnych badań empirycznych. Pozostałe rozdziały obejmują następujące zagadnienia ujmowane w perspektywie dynamiki ich przemian: ogólne postawy wobec wiary religijnej, wzory i częstotliwość praktyk religijnych, akceptacja doktryny religijnej, wiedza religijna, znaczenie doświadczenia religijnego w określaniu sensu życia, identyfikacja z Kościołem i postawy wobec duchowieństwa, moralność religijna.

Wyniki badań empirycznych są rzetelnie przedstawione, dokumentowane tabelami zawierającymi dane liczbowe, a ich interpretacja oraz formułowane konkluzje znajdują uzasadnienie w materiale empirycznym. Ukazana jest dynamiką przemian kulturowo-religijnych zachodzących w środowisku badanej młodzieży w okresie jednego dziesięciolecia.

W niektórych podejmowanych kwestiach Autor odwołuje się do analogicznych badań prowadzonych w Polsce oraz na Słowacji. Warto podkreślić, że aczkolwiek badania terenowe prowadzone były w formule ankietowej, czyli bliższej modelowi badań kwantytatywnych, to jednakże w omawianiu wyników tych badań Autor przywołuje też przykłady odpowiedzi na tzw. „pytania otwarte”, co znakomicie rozszerza perspektywę socjologicznej interpretacji danych empirycznych, a czytelnikowi pozwala na lepsze zrozumienie kulturowej specyfiki religijności słowackiej młodzieży poprzez zapoznanie się ze stylistyką konkretnych wypowiedzi, pozwalającą dostrzec także głębsze sensy cytowanych zdań. Jeśli sięgniemy do polskiej literatury socjologicznej dotyczącej badań religijności młodzieży (tu można wymienić zwłaszcza liczne prace prof. Janusza Mariańskiego) nie trzeba dodawać, że w wielu podejmowanych w książce zagadnieniach istnieją podobieństwa dotyczące kierunku kulturowych wzorów przemian postaw i zachowań religijnych młodzieży na Słowacji oraz w Polsce.

Autor kończy swoją książkę wymowną konkluzją, którą przytoczę w wolnym tłumaczeniu: *Podobnie jak pierwsi socjologowie również i współcześni stawiają pytania o przyszłość religii i religijności, Kościołów, religijnych wspólnot. Są poglądy wskazujące, że przemiany religijności obserwowane w świecie, Europie i na Słowacji będą kontynuowane.* Autor przywołuje w tym miejscu dane ze Spisu Powszechnego na Słowacji w 1991 i 2011 roku,

wskazujące na spadek konfesyjnych autoidentyfikacji o 3,1% i dodaje z poczuciem humoru: *jak tak dalej pójdzie, to już za 550 lat na Słowacji będą sami niewierzący. [...]. Nie można również bezkrytycznie przyjmować tezy, która zrodziła się na przelomie XIX i XX wieku o postępującej „ruchem jednostajnie przyspieszonym” sekularyzacji, która zakończy obecność i żywotność religii w życiu społecznym.* Odwołując się do myśli socjologicznej Janusza Mariańskiego, Ondrej Štefaňak przyjmuje stanowisko, iż *przyszłość religii i religijności w społeczeństwie nie podlega linearnym trendom, a socjologia religii nie formułuje bezwzględnych prognoz dotyczących religii, religijności i Kościoła w przyszłości. Widoczny w ostatnich dziesięcioleciach na Słowacji spadek religijności, ukazywanej w jej rozmaitych socjologicznych wskaźnikach, nie musi być procesem nieodwracalnym, jak to zakładają teorie sekularyzacji. Modele przemian mogą być różne: od postępującej sekularyzacji, poprzez indywidualizację postaw i zachowań religijnych, ich selektywne formy, aż po rewitalizację słowackiej religijności.*

Ondrej Štefaňak realizował swoje projekty badań empirycznych w historycznie ukształtowanych regionach geograficzno-kulturowych, które charakteryzują się wyraźną tożsamością kulturową, silnymi więziami społecznymi oraz postawami identyfikacji ze społecznością regionalnej przynależności, czego przykładem może być obecna w literaturze oraz mentalności społecznej kategoria: homo scepusiensis. Wskutek procesów dziejowych regiony te dzielą współcześnie granice państwowe. Można zachęcić Autora, który posiada w tym zakresie kompetencje nie tylko socjologiczne ale także kulturowe oraz językowe, do rozszerzenia pola swoich badań empirycznych o środowiska młodzieży mieszkające w polskich obszarach Spisza i Orawy. Stworzy to nowe perspektywy badawcze pozwalające na formułowanie pytań dotyczących między innymi roli kultury regionalnej i ponadregionalnej (polskiej, słowackiej), uwarunkowań historycznych, specyfiki modeli duszpasterstwa (kościelności), także konsekwencji polityki obu państw wobec Kościoła katolickiego i religii dla kształtowania postaw i zachowań religijnych wśród młodzieży. Badania socjologiczne prowadzone w środowisku młodzieżowym zawsze charakteryzują się atrakcyjnością poznawczą, nie tylko w tym sensie, że stawiają diagnozy społeczne, ale także dlatego, że otwierają perspektywy refleksji nad kierunkami przemian kulturowo-religijnych i orientacji na wartości, których depozytariuszami są badani młodzi ludzie.

Inna perspektywa kolejnych badań, do których zachęcam prof. Ondreja Štefaňaka, może polegać na analizach porównawczych postaw i praktyk religijnych, zachowań społeczno-religijnych młodzieży prowadzonych w obrębie różnych regionów kulturowych społeczeństwa słowackiego. Pewne przesłanki dla takich porównań można też przykładowo odnaleźć w książce przedstawiającej i komentującej wyniki badań socjologicznych prowadzonych przez pracowników Katedry Socjologii Uniwersytetu Konstantina Filozofa w regionie Nitra zatytułowanej: „Medzigeneračné väzby v súčasnej rodine. Vysledky sociologického vyskumu v Nitrianskom kraji” (Więzi międzypokoleniowe we współczesnej rodzinie, Wyniki badań socjologicznych w regionie Nitra, Wojciech Świątkiewicz, at all. Wydawnictwo Studio NOA, Katowice 2014).

Rozszerzenie pola badawczego o społeczności należące do krajów Formatu Wyszehradzkiego to kolejne możliwe odniesienia. Tu polecam między innymi książkę pt. *Tradition and Modernity in the Lifestyle of the Families of the Visegrad Countries*, red. Zsuzsanna Benko. Szegedi Egyetemi Kiadó. Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. Szeged 2007, w której także jest obecna problematyka postaw i zachowań religijnych (Rodzina w sercu Europy. Rybnik, Nitra, Hradec Králové, Szeged. Socjologiczne studium rodziny współczesnej, red. Wojciech Świątkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009).

Książka Ondreja Štefaňaka jest ciekawym poznawczo socjologicznym źródłem wiedzy o postawach i praktykach religijnych, zachowaniach społeczno-religijnych młodzieży słowackiej, pozwala dostrzec kierunki przemian zachodzących w tych środowiskach, które zapewne znajdą swoje kontynuacje w najbliższych dziejach społeczeństwa słowackiego i zmieniających się charakterystykach jego profilu kulturowo-religijnego. Czytelna i merytorycznie uzasadniona struktura książki zachęca do lektury, a prowadzone analizy i formułowane przez Autora konkluzje inspirują do dyskusji naukowych.

Wojciech Świątkiewicz